

الف- احکام وقف مسجد

۱- خانه ای توسط شخص خیری در زمینی که ملک مسجد است احداث شده است. خانه مذکور وقف شرعی گردیده مقیداً به این که امام جماعت همان مسجد در آن سکونت نماید آیا شارع مقدس اسلام اجازه می دهد دیگری در آن خانه سکنا گزیند و در صورت عدم سکونت امام راتب مسجد آیا شرعاً اجازه دادن آن جایز است؟

تا ممکن است باید امام مسجد از آن استفاده کند و اگر ممکن نشد اجازه دهند و مال الاجاره آن برای امام مسجد استفاده شود و اگر امام مسجد نیاز ندارد در سایر حوایج مسجد مصرف گردد.

۲- در صورتی که زیرزمین مسجدی را تبدیل به درمانگاه کنند، مراجعه بیمارانی که عذر شرعی دارند (مانند زنانی که خون نفاس می بینند) یا بیماران غیر مسلمان به چنان درمانگاهی چه حکمی دارد؟
اولاً در صورتی می توان زیر زمین مسجد را تبدیل به درمانگاه کرد که هیچ گونه مزاحمتی برای نمازگزاران نداشته باشد، و مردم نخواهند از آنجا برای نماز خواندن استفاده کنند.
و ثانیاً زنان معذور نمی توانند به آنجا مراجعه کنند، و غیر مسلمانان اگر سبب آلوده شدن آنجا نشوند مانعی ندارد. و این در صورتی است که درمانگاه بعداً ایجاد شده باشد. اما اگر از اول آنجا وقف بر درمانگاه شده است مشکلی ندارد.

۳- اشیایی که به مسجد داده می شود ممکن است گاهی با عنوان وقف و گاهی با عنوان تملیک باشد، آیا احکام شرعی این دو عنوان مختلف است؟

آری مختلف است. آن جا که تملیک است کار آسان تر می باشد و طبق مصالح مسجد می توان آن را عوض کرد، ولی وقف تا در آستانه سقوط از انتفاع قرار نگیرد، تبدیل آن جایز نیست.

۴- اگر زمینی برای مسجد وقف شده باشد، آیا جایز است طبقه اول آن را حسینیه و طبقه دوم را مسجد بنا کنند؟
هر دو طبقه حکم مسجد را پیدا می کند؛ ولی عزاداری در آن اشکال ندارد؛ به شرط آن که مزاحم نماز نباشد.

¹. <http://makarem.ir/Question/ViewQuestion.aspx?lid=0#>

۵- استفاده از اموال حسینیّه یا مسجد چه حکمی دارد؟

در غیر احتیاجات همان مسجد یا حسینیّه جایز نیست مگر این که واقف آنها تصریح به عمومیت استفاده از آنها کرده باشد.

۶- قطعه زمینی، که در کنار مسجد است، را وقف مسجد نموده اند، الان می خواهیم از گوشه آن کتابخانه ای درست کنیم، آیا این کار جایز است؟ و در فرض جواز، بانوانی که عذر شرعی دارند می توانند در آنجا رفت و آمد کنند؟ و در ضمن آیا می توان از یک اتاق از کتابخانه یاد شده موقتاً برای پایگاه بسیج استفاده کرد؟

احداث کتابخانه مسجد در آن قسمت، اگر مزاحم نمازگزاران نباشد و هر زمان مورد نیاز قرار گیرد در اختیار مسجد قرار دهند، مانعی ندارد؛ ولی بانوانی که عذر شرعی دارند نمی توانند در آنجا رفت و آمد کنند و برای پایگاه نیز با شرایط فوق می توان استفاده کرد.

۷- آموزش و پرورش مقداری از زمین مسجد را که در کنار زمین متعلق به خودش بوده سهواً یا عمداً تصرف کرده و ساخته است. حال اگر قرار بر تخریب باشد کل ساختمان آموزش و پرورش ویران می گردد یا ضرر فراوانی به مدرسه وارد می شود. اداره اوقاف و متولی، حاضرند آن مقدار زمین را به اجاره آموزش و پرورش در آورده و سند اجاره تنظیم نمایند. آیا این امر مشروع است؟

چنانچه این کار عمدی نبوده باید سند اجاره تنظیم کنند، و وجه آن را صرف تعمیرات مسجد نمایند.

۸- محلی، طبق اسناد معتبر و مسلم، وقف مسجدی شده است. از طرفی قسمت اعظم آثار مسجد در اثر مرور زمان از بین رفته ولی قسمتی از آثار از جمله محراب آن هنوز باقی است. با توجه به وقف بودن محلّ برای مسجد، متولّی موقوفه قصد احداث مسجد در محلّ مسجد مخروبه سابق را دارد؛ ولی احداث مسجد و عمل به نیت واقف با بعضی از مقررات میراث فرهنگی تعارض دارد؛ در صورت تعارض نیت واقف با مقررات میراث فرهنگی، عمل به کدام یک مقدم است؟ تکلیف شرعی متولّی موقوفه چیست؟

تا ممکن است باید با کمک گرفتن از اهل خبره و اطلاع، جمع میان بنای مسجد و حفظ آثار فرهنگی شود. و اگر ممکن نشد، اولویت با مسجد است.

۹- جوهری جهت خرید وسائل صوتی و مانند آن، برای مسجد جمع آوری شده است. بعد از خرید وسایل مذکور، عدّه ای می گویند: «قصد ما این بوده که این وسایل منحصر به مسجد نباشد، بلکه از آن وسایل در اعیاد مذهبی و عزاداری در خارج مسجد نیز استفاده کنند.» و عدّه ای می گویند: «ما پول را فقط جهت خرید وسائل صوتی به عنوان وقف برای مسجد داده ایم.» حال کدام جهت مقدم است؟

با توجه به این که گروهی نظرشان وقف خاص بوده، باید طبق وقف خاص با آن رفتار کرد.

۱۰- اگر زمینی وقف مسجد شده باشد، آیا زیرزمین و طبقات فوقانی نیز حکم مسجد را دارد؟ احداث کتابخانه در آن چه حکمی دارد؟

آری حکم مسجد را دارد؛ ولی مانعی ندارد در آن کتابخانه احداث کنند؛ مشروط بر این که مزاحم نمازگزاران نباشد.

۱۱- شخصی خانه اش را وقف مسجد نموده، مشروط بر این که خودش تا آخر عمر در آن ساکن باشد، و اگر فرزندی از او به وجود آمد، او هم در همین خانه ساکن باشد. و معلوم نیست چه زمانی این خانه به تصرف مسجد در خواهد آمد. با توجه به این مطلب بفرمایید:

۱- آیا این وقف صحیح است؟

۲- آیا می توان از اموال آن مسجد خرج این خانه کرد؟

۳- آیا بعد از فوت واقف این خانه متعلق به مسجد خواهد بود، یا مربوط به ورثه می باشد؟

۱- آری این وقف صحیح است، و باید مطابق آن عمل کرد.

۲- هنگامی که خانه در اختیار مسجد قرار گرفت، می توان از درآمد مسجد خرج آن کرد.

۳- بعد از فوت واقف و فرزندش، خانه برای همیشه متعلق به مسجد می شود.

۱۲- چیزهایی که قبلاً به مسجد داده شده به فرض این که احکام وقف و تملیک فرق کند اگر ندانیم که وقف مسجد شده یا تملیک، حکم کدام یک بر آن بار می شود؟

احتیاط واجب این است که با آن معامله وقف کنیم.

۱۳- چند نفر خیر در سال ۱۳۴۹ «ه.ش» زمینی را با سند مالکیت و ادعای مالک مبنی بر عدم وقف بودن، جهت احداث مسجد خریداری نموده اند که امروز به صورت مسجد حضرت ابوالفضل (علیه السلام) ساخته و مورد استفاده قرار گرفته است، ولی در بین مردم معروف است که زمین این مسجد وقف می باشد، با توجه به مسائل شرعی وقف، هیأت امنای مسجد اقدام به تحقیق این مسأله نمودند، نتیجه تحقیق بدین صورت به اطلاع آن مقام معظم می رسد: به طور مسلم زمین مسجد دارای واقفی به نام حاج محمدعلی می باشد ولی نوع وقف مشخص نیست بنا به اظهار عدّه ای وقف حاج محمد علی، وقف اولاد می باشد و عدّه ای در نوع این وقف تردید دارند و احتمال می رود وقف شاه نجف باشد (لکن به احتمال قوی وقف حاج محمد علی وقف اولاد می باشد) خواهشمند است تکلیف اهالی محل را نسبت به ادامه فعالیت های مذهبی در مسجد مذکور بیان فرمایید.

اگر تحقیق کرده اید و مصرف وقف روشن نشده، باید مال الاجاره مناسبی برای آن زمین در نظر بگیرید، نصف آن را در مصارف مربوط به مجالس مولا امیرالمومنین علی (علیه السلام) و نصف دیگر را به موقوف علیهم برسانید مگر این که آنها رضایت دهند که به خاطر مسجد از مال الاجاره صرف نظر کنند و صغیری هم در میان آنها نباشد.

۱۴- حدود اختیارات امام جماعت، هیئت امناء، متولی و واقف مسجد را مشخص فرمائید، تا در کارهای یکدیگر تداخل نکنند و از بروز اختلاف جلوگیری شود.

مسجد تعلق به همه مسلمانان دارد، و کسی نمی تواند محدودیتی در آن قائل شود، و اگر حفظ مسجد و نگهداری اموال و نظم برنامه های آن احتیاج به مدیرانی دارد، هیأتی از طرف حاکم شرع برای این کار تعیین می شود.

۱۵- چندی قبل زنی ۷ متر زمین ارثی به او رسید و وی آن زمین را وقف دستشویی مسجدی کرد (و بقیه وراث هم همین طور) و مسجد در آن زمین تصرف کرد (گود برداری آن زمین را انجام داد) ولی همسایه های مسجد با احداث این ساختمان مخالفت کردند و مسجد هم دستشویی ها را در مکانی دیگر احداث نمود و وراث آن قطعه زمین قصد فروش آن را دارند، حال تکلیف چیست؟

در ضمن از لحاظ قانونی وراث حق فروش زمین را دارند و در صورتی که مابقی وراث زمین را بفروشند آن ۷ متر زمین قابل استفاده نیست، آیا می توان آن ۷ متر را فروخت و پول آن را خرج مسجد کرد؟ (در ضمن مابقی وراث هیچگونه التزام شرعی هم ندارند.)

در صورتیکه آن زمین وقف شده باید در همان راه مصرف شود و اگر همسایگان موافقت نکنند باید آن را بفروشند و در محل دیگری برای مسجد دستشویی تهیه کنند و اگر قبلاً تأمین شده خرج سایر امور مسجد می کنند.

۱۶- منزلی که با مسجد مقداری فاصله دارد وقف مسجد شده است و آن را تبدیل به آشپزخانه مسجد کرده اند و مدتی نیز مورد بهره برداری قرار گرفته است ولی اکنون زمینی که در جنب مسجد است، وقف آن مسجد شده و قرار است آشپزخانه مسجد شود. آیا جایز است آشپزخانه سابق را بفروشند و پول آن را صرف آشپزخانه جدید کنند؟

اگر وقف مسجد شده، فروختن آن جایز نیست؛ بلکه می توانند اجاره دهند و درآمد آن را صرف آشپزخانه جدید کنند و اگر ملک مسجد است، می شود آن را فروخت و صرف آشپزخانه جدید کرد.

۱۷- گاهی، فرش یا اشیای دیگری وقف مسجد شده و از همان زمان وقف یا بعد از آن به مرحله ای رسیده که طبق نظر عرف یا متخصصین فن، استفاده از آن جایز نیست و بایستی فروخته شود و الاً به مرور زمان از ارزش آن کاسته خواهد شد، در مورد این گونه فرشها یا اشیای دیگر آیا جایز است فروخته شود و به جای آن فرشها یا اشیای دیگری جهت مسجد خریداری کرد؟

اگر فعلاً قابل استفاده نیست یا موجب از بین رفتن آنها می شود، می توان آن را تبدیل به مشابه کرد.

۱۸- شخصی در سال ۱۳۶۲ زمینی را به شکل زیر وقف کرده است: «اگر این زمین را ساختند، به عنوان مسجد باشد، و اگر آن را نساختند، همچنان متعلق به خودم باشد.» آیا وقف به این شکل صحیح است؟ در هر صورت، آیا می توان زمین مذکور را فروخت، و در جای دیگر زمینی برای مسجد خرید؟

این گونه وقف اشکال دارد، و می تواند از آن صرف نظر کند، ولی چنانچه موافقت کند از آن به نحوی برای مسجد در آن جا یا جای دیگر استفاده شود بهتر است.

۱۹- مسجدی است به نام مسجد قلعه با قدمت زیاد که در اثر مرور زمان و ازدیاد نسلهای قدیم و جدید، در ایام سال، مخصوصاً ماه مبارک رمضان، کشش و ظرفیت نمازگزاران را ندارد؛ در جوار این مسجد خانه ای قدیمی بوده که مالک آن، آن را به مسجد اهداء نموده و مسجد مذکور توسعه پیدا کرده است، لازم به ذکر است در این مسجد اکثراً مجالس روضه خوانی و ذکر مصائب اهل بیت (علیهم السلام) خصوصاً در ایام محرم و صفر برپا می شود و هیئتی بنام هیئت چهارده معصوم (علیهم السلام) وابسته به مسجد در ایام محرم و صفر برنامه دارند؛ در قسمت غربی مسجد چهار صفه و غرفه وجود دارد، آیا جایز است آن صفه و غرفه ها را به صورت مجزی به نام هیئت چهارده معصوم وقف و صیغه جاری کرد؟

صفه ها و غرفه های مسجد متعلق به خود مسجد است و نمی توان آن را وقف مجدد کرد.

ب- احکام وقف حسینیّه

۱- یک باب مسجد قدیمی واقع در گوشه روستاست که حریم آن مقداری زمین بایر و بدون استفاده می باشد حدود ۳۰ سال قبل چند جنازه کودک در آن دفن گردیده و هیچ گونه مدرکی مبنی بر وقف بودن آن وجود ندارد، لذا هیأت محبان چهارده معصوم (علیهم السلام) با رضایت اهالی محل تصمیم گرفتند که دور این زمین را حصار کشی نموده حسینیّه ای در آن جا احداث کنند و آن مسجد قدیمی که در حال تخریب است را بازسازی و توسعه دهند آیا از نظر شرعی این کار جایز است؟

اگر دلیلی بر وقف بودن آن زمین در دست نیست و بنای حسینیه موجب نبش قبر نمی شود مانعی ندارد.

۲- در زمینی که وقف عزاداری سیدالشهدا(علیه السلام) شده است می توان مسجدی احداث کرد؟

اگر ممکن است از متولی و در صورت نبودن متولی، از حاکم شرع زمین رابرای ساختن مسجد اجاره کنند و عده ای از معتمدین محل پای این سند را امضا نمایند که فراموش نشود و هر ساله مال الاجاره آن را صرف مجالس عزاداری سیدالشهداء(علیه السلام) بنمایند و مدت اجاره نیز مشخص و محدود باشد که بعد از پایان مدت، مجدداً اجاره کنند.

۳- چرا برنامه های مسجد را در حسینیه و برنامه های حسینیه را در مسجد نمی توان انجام داد؟ چون در صورت

جواز می توانیم یکی از این دو را داشته باشیم تا از اسراف از نظر زمین و مخارج ساختن جلوگیری شود .

مسجد محدودیتی برای زنان و گاه برای مردان دارد و در حسینیه آزادی بیشتری وجود دارد، البته ثواب نماز در مسجد نسبت به حسینیه بسیار تفاوت دارد و همین امر سبب تأسیس دو بنا شده است.

ج- مسایل متفرقه اجاره

- دو نفر از مؤمنین که کارهای روزمره و متداول مسجد و امامزاده اسماعیل جهرم را سر و سامان می دهند با پول خود اقدام به ساختن دو باب مغازه در گوشه ای از قبرستان متروکه امامزاده کرده اند، آن گاه آن دو مغازه را به عنوان اجاره به مدت بیست سال در اختیار هیأت مدیره شرکت تعاونی محل قرار داده اند و مال الاجاره آن را برای مصارف مسجد و امامزاده در نظر گرفته اند اکنون با توجه به این که مسجد و امامزاده متولی شرعی ندارد و وقف نامه ای هم موجود نیست به پرسشهای زیر پاسخ دهید:

الف) آیا ساختن مغازه و به خصوص اجاره آن نیاز به اذن فقیه جامع الشرایط داشته است؟

ب) آیا اجاره انجام گرفته شرعاً معتبر است؟

ج) در صورت بطلان اجاره آیا تخلیه آن مغازه توسط متصدیان شرکت تعاونی و واگذاری آن به هیأت امنای مسجد جهت استفاده کارهای لازم از قبیل انبار، دفتر واجب است؟

د) آیا برای تخلیه آنها، متصدیان شرکت تعاونی حق دریافت وجوهی اعم از مقدار پرداخت شده و یا اضافه بر آن و یا مبالغی که جهت گرفتن امتیاز آب و برق و یا تعمیر مصرف کرده اند را دارند؟

- الف) البته نیاز به اذن دارد و چنانچه زمین مزبور متروکه بوده، آن ساختمان را فعلا اجازه می دهیم و اجاره دادن در صورتی مجاز است که ساختمان مزبور مورد احتیاج برای کارهای مسجد و امامزاده نباشد و مال الاجاره برای امامزاده و مسجد مصرف شود.
- ب) اگر اجاره عادلانه باشد و محلّ مزبور مورد نیاز مسجد و امامزاده نباشد صحیح است.
- ج) از جواب بالا معلوم شد.
- د) آنها فقط می توانند هزینه هایی را که در آن جا داشته اند بگیرند نه بیشتر.

د- احکام متفرقه مسجد

۱- آیا می شود از طبقه زیر ساختمان مسجد جهت استفاده های مطلوب برای مسجد مثل ساختن موتورخانه شوفاژ استفاده کرد؟

اشکال ندارد.

۲- در حیدرآباد کرج زمینی وقف مسجد گردیده و مردم به تیت ساختن مسجد کمک کرده اند چندین سال در زیرزمین این مسجد نماز برگزار می گردید اکنون که طبقه همکف ساخته شده است از زیرزمین برای نگهداری وسایل مسجد استفاده می شود و در ایام محرم و صفر به عزاداران اباعبدالله (علیه السلام) غذا داده می شود و افراد معذور وارد آن نمی گردند آیا می توان از این زیرزمین برای مکان ورزشی جوانان و نوجوانان استفاده و عواید حاصل را صرف بنای همان مسجد کرد؟

جایز نیست بلکه باید برای مسجد و کارهای مناسب مسجد استفاده شود.

۳- آوردن میز تنیس به فضای مسجد از قبیل زیرزمین، حیاط و... جهت انجام فعالیتهای سالم فرهنگی ورزشی در کنار آموزش تعالیم دینی (آموزش قرآن، احکام و عقاید) چه حکمی دارد؟

استفاده از وسایل فوق در شبستان یا فضای مسجد مجاز نیست ولی اگر سالنهایی برای کتابخانه یا فعالیتهای فرهنگی در مسجد ساخته شده، از فضای آن می توان برای این کار استفاده کرد.

۴- اگر واقف یا تملیک کننده از یک مرجع و مجریان کارهای مسجد (هیأت امناء)، هر کدام از مرجع دیگری تقلید می کنند چنانچه این دو مرجع در مسائل فوق با هم اختلاف نظر داشته باشند کدام نظر باید عمل شود؟
نظر مرجع متولی و مجری کارهای مسجد شرط است.

۵- با توجه به ضرورت گسترش و تقویت بسیج، در امر پاسداری از آرمانهای انقلاب اسلامی و تشکیل بسیج مساجد:

الف) آیا نیروهای بسیج می توانند در مساجدی که زمین یا ساختمان و امکانات آنها وقفی است، مستقر شوند؟
ب) استفاده از امکانات چنین مساجدی (مانند آب و برق ...)، برای بسیج چگونه است؟
الف) در صورتی که مزاحمتی برای نمازگزاران و سایر امور مسجد ایجاد نشود، مانعی ندارد.
ب) احتیاط آن است که سهم خود را نسبت به آب و برق و ... بپردازند؛ مگر این که بانیان این گونه امور از آغاز وقف را توسعه داده باشند.

۶- از نظر احکام شرع، تغییر نام مسجد چه حکمی دارد؟ مثلاً در جایی که بانی مسجد، نام خود را بر آن نهاده است، می توان نام آن مسجد را تغییر داد؟

هرگاه مسجد به نام شخص بانی یا افرادی مانند او بوده باشد و بخواهند آن را به نام امامان معصوم (علیهم السلام) یا شخصیت های معروف اسلامی تغییر بدهند، اشکالی ندارد؛ ولی بهتر آن است که نام بانی را به عنوان بناکننده، زیر نام مسجد بنویسند تا مردم برای او طلب مغفرت کنند ولی اگر بر فرض در وقف مسجد نام خاصی شرط شده، احتیاط حفظ آن نام است.

۷- هیئت امناء مسجد چگونه انتخاب می شوند؟

مردم آن محلّ و امام جماعت مسجد می توانند با اجازه حاکم شرع، هیئت امنائی از افراد صالح، برای تمشیت امور مسجد انتخاب کنند.

۸- مبالغی پول جهت ساختمان و تعمیر مسجیدی جمع آوری شده که پس از مصارف لازمه، مقداری از آن پول ها موجود و در اختیار شخص امینی است، مسجد در حال حاضر احتیاج ندارد؛ ولی بعدها احتیاج بیشتری خواهد داشت.

الف: آیا می شود با آن پول معامله انجام داد و سود آن برای مسجد باشد؟

ب: آیا اجازه می فرمائید آن پول در یکی از صندوق های قرض الحسنه، جهت رفع احتیاجات مؤمنین، قرار گیرد؟

ج: آیا می شود پول مزبور را در بانکی به حساب سپرده بلندمدت یا کوتاه مدت سپرد؟

د: امام جماعتی در آن مسجد در تمام ایام سال و ماه رمضان بدون چشم داشتی نماز جماعت می خواند و مسئله می گوید و مردم را ارشاد می کند و مسجد عایدات دیگری ندارد، آیا جایز است مبالغی از آن پول را به امام جماعت داد؟

مصرف کردن این پول تنها در صورتی جایز است که رضایت دهندگان پول نسبت به آن جلب شود؛ ولی حفظ آن در صندوق قرض الحسنه یا سپرده بانکی برای آینده مانعی ندارد.

۹- مساجدی که در خیابانها واقع می شود و همچنین مساجدی که در بیابانها و قرای متروکه واقع شده و به هیچوجه برای نماز قابل استفاده نیست و گاه مرکزی برای حیوانات نجس و آلودگیهای دیگر می شود حکمش چیست؟

در مورد مساجدی که در خیابان افتاده امید باز گشتی در آن نیست هم حکم مسجد بودن زایل می شود و هم حکم وقف بودن و شخصی که چنین کرده باید معادل ثمن آن را صرف ساختن مسجد دیگر یا تعمیر سایر مساجد کند و در حقیقت از قبیل اتلاف عین مال است ولی تا ضرورت فوق العاده شدیدی نباشد تخریب مسجد به هیچوجه جایز نیست و در مورد مساجد متروکه در بیابانها و قرای متروکه باید آنها را طوری محفوظ کرد که هتک و بی احترامی نسبت به آنها نشود .

۱۰- به نظر حضرت تعالی جهت رشد و استفاده بهینه از مساجد، هیئت امناء باید چه شرایطی داشته باشند؟ باید افرادی متدین، خوش نام، مدیر و مدبر باشند، و بتوانند امور مسجد را به بهترین وجهی اداره کنند .

۱۱- حدود اختیارات امام جماعت، هیئت امناء، متولی و واقف مسجد را مشخص فرمایید، تا در کارهای یکدیگر تداخل نکنند و از بروز اختلاف جلوگیری شود:

متولی مسجد دارای چه مسؤولیتی است؟ و در قبال مسجد چه وظایفی دارد؟ آیا اداره مسجد و برنامه های آن به عهده متولی است، یا هیئت امنای مسجد این مسؤولیتها را به عهده دارد؟

وظیفه متولی آن است که اگر مسجد موقوفاتی دارد، آنها را حفظ نموده، و صرف مسجد کند، و بقیه امور مربوط به نمازگزاران است.

۱۲- آیا کارهایی چون هبه و بخشش در مسجد جایز است در صورت جواز آیا نیاز به حکم حاکم شرع دارد؟

انجام این گونه کارها در مسجد حرام نیست و نیازی به اجازه حاکم شرع ندارد ولی انجام کارهای دنیوی در مسجد مکروه است و اگر مزاحمت برای نمازگزاران داشته باشد حرام است.